

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Інститут філології
Кафедра фольклористики

"ЗАТВЕРДЖЕНО"

засіданням Ради Інституту філології
"22 " 04 2013 р., протокол. № 9

Директор Інституту
філології
проф. Г. Ф. Семенюк

Програма спецкурсу

" ФОЛЬКЛОРНО- ЛІТЕРАТУРНІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКИ"

для аспірантів спеціальності "Фольклористика"

Затверджено на засіданні кафедри
"28" 02 2013 р.

Протокол № 7

Зав. кафедрою
проф. О. І. Івановська

Київ – 2013

Анотація:

Автор:
проф. С. К. Росовецький

Вивчення взаємозв'язків фольклору та літератури – одне з актуальних завдань української фольклористики. Водночас це й комплекс надзвичайно цікавих, остаточно не розв'язаних конкретних питань стосунків між двома спорідненими формами духовної діяльності людини. Тому читання спецкурсу корисно й тим, що вводить аспірантів до полемічної атмосфери сучасної науки, наштовхує на пошук самостійних вирішень з опорою на конкретні факти та особливості текстів.

Метою спецкурсу "Фольклорно-літературні взаємозв'язки" є ознайомлення аспірантів з основною проблематикою вивчення фольклорно-літературних взаємодій і, в першу чергу, із власним доробком автора на цьому полі. При цьому спецкурс набуває значення й певного "мастеркласу", де аспіранти переймають не лише теоретичний, а й практичний досвід пошукової роботи, накопичений лектором за кілька десятиріч дослідження названої проблематики.

1.2. Завдання вивчення навчальної дисципліни

Основні завдання спецкурсу "Фольклорно-літературні взаємозв'язки":

- викласти сучасні погляди на сутність та параметри взаємодії світової літератури й фольклору;
- ознайомити аспірантів із теоретичними проблемами, що виникають за спроб побудувати "фольклороцентричну" методологію вивчення фольклорно-літературних зв'язків;
- показати, як досліджується міфологізм літератури;
- ознайомити з науковими засадами дослідження фольклоризму літератури, з основними ідеологічними та формальними ускладненнями методики «ідентифікації», запропонованими в ХХ ст.;
- надати знання про методи вивчення впливу літератури на фольклор, а також "бумерангів" та складних випадків фольклорно-літературного спілкування;
- продемонструвати механізми утворення фольклорно-літературних зв'язків на прикладах "Слова о полку Ігоревім", а також фольклоризму

творчості Т. Г. Шевченко, та усної традиції, що утворилася навколо постаті Кобзаря;

- навчити аспірантів сучасним методикам ідентифікації фольклорних запозичень у літературних творах, а також прийомам дослідження результатів впливу літератури на фольклор.

1.3. Місце навчальної дисципліни в системі професійної підготовки фахівця

Вивчення методології дослідження та методичних прийомів вивчення фольклорно літературних зв'язків є однією з теоретичних основ професійної підготовки українського фольклориста в аспірантурі. Спецкурс "Фольклорно-літературні взаємозв'язки" викладає вироблені в світовій фольклористиці сучасні принципіальні положення методології та організації фахового дослідження взаємодії фольклору і літератури та конкретизує їх стосовно сучасної української фольклористики, подаючи й приклади розв'язання складних пошукових і проблем. Оскільки ж викладання ведеться переважно на матеріалі власних досліджень лектора, аспіранти вчаться правильно планувати дослідження, організації наукової праці, практичним моментами підготовки рукопису та його публікації, що знадобиться й за межами дослідження зв'язків між фольклором і літературою.

Аспіранти мають *знати*

- специфіку понять "світовий фольклор" і "світова література";
- основні терміни компаративної та інтертекстуальної методик дослідження фольклоризму літератури;
- структуралістські та неофрейдистські ускладнення методики «ідентифікації».

Аспіранти мають *вміти*

- правильно користуватися термінологією, що використовується при вивченні фольклорно-літературного спілкування;
- користуватися методикою «ідентифікації», структуралістськими її удосконаленнями, та "архетипною критикою".

Спецкурс «Фольклорно-літературні взаємозв'язки» пов'язаний із курсом магістратури "Теорія фольклору" (де є тема вивчення фольклорно-літературних зв'язків, а з другого боку, докладно розглянуті структуралістські та неофрейдистські підходи до вивчення словесних текстів), а також із курсом "Українська усна народна творчість", де

аспірант знайде опис фольклорного члена названого спілкування двох форм духовного діяльності українського народу.

Тема 1.

Загальнокультурологічні та історичні аспекти наукового осмислення фольклорно-літературних зв'язків в національній літературі

(2 г. лекц.)

Зв'язки національної літератури з фольклором як проблема вивчення всесвітньої літератури. Всесвітня література і всесвітній фольклор як наукові поняття. Проблема фольклоризму літератури в загальносвітовому контексті. Фольклор як чинник зародження літератури в історії людства. Фольклор і література як дві історично сформовані форми духовної діяльності людства. Основні світові моделі фольклоризму літератури. Український фольклор у колі світового і українська література в контексті літератури всесвітньої. Місце української літератури серед інших літератур людства (М. С. Грушевський), значення національного фольклору для її всесвітньої вагомості. "Неповнота" української літератури (Д. Чижевський), її компенсація, зокрема, і фольклором. Етнологічна та конкретно-історична обумовленість своєрідності взаємозв'язків української літератури з фольклором.

Література

Основна

1. *Грушевський, М.* Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. – К.: Либідь, 1993–1996. – Т. 1
2. *Грабович, Г.* До історії української літератури: Дослідження, есе, полеміка. – К.: Основи, 1997.
3. *Росовецький, С.* Фольклорно-літературні зв'язки: Компаративний аспект. – К., 2001. – С. 21–41.

Додаткова

1. *Росовецький, С.* Світова література та деякі закономірності її розвитку. Вступна розповідь. Матеріал для вчителя // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2001. – № 8 (526). – С. 27–29.
2. *Верли, М.* Общее литературоведение / Пер. с нем. В.Н.Иевлевой. – М., 1957. – С. 207–216.

*Тема 2.***Методологічні та методичні проблеми вивчення фольклоризму літератури**

(6 г. лекц.)

Міждисциплінарне дослідження (Д. Медріш) чи галузь компаративістики? Фольклороцентричні та літературоцентричні моделі вивчення фольклорно-літературних зв'язків. Ідея М. Грушевського про особливу близькість фольклору і літератури українського народу. Словесна культура як фольклорно-літературна єдність певної нації. Вплив фольклору на літературу і вплив літератури на фольклор як два боки процесу зв'язків усередині синтетичної словесної культури.

Порівняльний бік вивчення впливу фольклору на літературу. Необхідність розрізнення компаративної та інтертекстуальної методик вивчення цього явища. Основна термінологія кожного з цих підходів.

"Природний" та "кабінетний" типи фольклоризму письменника. Методика "ідентифікації" та основні напрями її удосконалення: марксистський, структуралістський, традиціоналістський (Р. Дорсон), неофрейдистський. "Архетипічна критика" літературного тексту. Концепція "внутрішньої криниці" та її критика. Основні форми рецепції фольклору в літературі.

Міфологізм, як одна з конкретизацій фольклоризму літератури. Письменник як реципієнт міфу і як його активний розповсюджувач. Опозиції своє/чуже та віра/скептицизм в античному міфологізмі. Своєрідність міфологізму письменників-християн. Тенденції до безрелігійності (іноді зовнішньої) та всесвітності міфологізму в літературі Нового часу, що відповідає всесвітності літературної традиції XIX–XX ст. взагалі. "Неоміфологізм" і "міфопоетика" у версіях Дж. Грабовича та В. Топорова. "Науковий" міфологізм українських письменників XX ст. (Вал. Шевчук та ін.).

Міфологізм давньоруської літератури. Боги "свої" та чужі. Своєрідність рецепції внутрішньої міфології християнства, обережне ставлення до давньоіудейської міфології в складі Старого Завіту. Чи існувала руська язичницька література? "Проблема взаємовідношення в Давній Русі літератури й фольклору" в працях В. Адріанова-Перетц і Д. Лихачова. Зразки аморфного, або "розлитого" фольклоризму. Спроба етнологічної ідентифікації суб'єкту рецепції в давньоруських фольклорно-літературних зв'язках. Чи можна реконструювати жанрову структуру українського фольклору на давньоруській стадії його розвитку? Слов'янська міфологема Миру в творах давньоруської та давньоукраїнської літератури.

Література

Основна

1. *Грушевський, М.* Історія української літератури: В 6 т. 9 кн. – К.: Либідь, 1993–1996. – Т. 1
2. *Грабович, Г.* Поет як міфотворець: Семантика символів у творчості Тараса Шевченка / Пер. з англ. С.Павличко. 2-е випр. й авториз. вид. – К.: Часопис "Критика", 1998. – С. 169–186.
3. *Медриш, Д. Н.* Взаимодействие двух словесно-поэтических систем как междисциплинарная теоретическая проблема // Русская литература и фольклорная традиция. Сб. научн. трудов. – Волгоград, 1983.
4. *Мишанич, О. В.* Українська література другої половини XVIII ст. і усна народна творчість. – К.: Наук. думка, 1980.
5. *Смирнов, И.П.* Место "мифопоэтического" подхода к литературному произведению среди других толкований текста (о стихотворении Маяковского "Вот так я сделался собакой") // Миф. Фольклор. Литература. – Ленинград: Наука, Ленингр. отд-ние, 1978. – С. 186–203.
6. *Росовецький С.* Фольклорно-літературні зв'язки: Компаративний аспект. – К., 2001. – С. 44–91 .

Додаткова

1. *Адрианова-Перетц В.П.* Древнерусская литература и фольклор. (К постановке проблемы) // *Адрианова-Перетц В.П.* Древнерусская литература и фольклор. – Ленинград, 1972. – С. 8–16.
2. *Бойко В. Г.* Поетичне слово народу і літературний процес: Проблема фольклорних традицій в становленні української радянської поезії. – К.: Наук. думка, 1965.
3. *Лутковская В.В.* Структурообразующая роль сказки в русской и украинской литературе. На материале романов Ф.Достоевского "Преступление и наказание" и П.Кулиша "Чорна рада" // Collegium. Язык и культура. III международная конференция. Доклады. – К.: Collegium, 1994. – С. 179–185.
4. *Смирнов И.П.* От сказки к роману // ТОДРЛ. – 1972. – Т. 27. – С. 284–320.
5. *Топоров В.Н.* Неомифологизм в русской литературе начала XX века: Роман А.А.Кондратьева "На берегах Ярыни". Trento, 1990 (Eurasistica. 16).

6. *Топоров В.Н.* Миф. Ритуал. Образ. Исследования в области мифопоэтического. Избранное. М., 1995.

7. *Росовецкий С.* “Песнь о Евпатии Коловрате” С.Есенина как опыт поэтической реконструкции средневекового мужицкого эпоса // *Canadian-American Slavic Studies.* – 1998. – Vol. 32. – Nos. 1–4. – P. 197–207.

8. *Росовецкий С.* Стихотворение В.Набокова “Лилит” (1928): Мифологическое, пародийное, моралистическое // *Studia Litteraria Polono-Slavica.* 3. Dekada poszukiwań. Literatura rosyjska lat dwudziestych XX wieku. – Warszawa: Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1999. – С. 95–108.

9. *Росовецкий С.* Спадкоємні звязки національних словесних культур. – К., 1997.

Тема 3.

Фольклор під впливом літератури та ускладнені форми фольклорно-літературних контактів

(4 г. лекц.)

Історія вивчення зворотного боку взаємозв'язків фольклору і літератури, а саме рецепції красного письменства в усній традиції. Необхідність чіткішого осмислення тих внутрішніх якостей фольклору, що забезпечують принципову можливість впливів у цьому напрямі. Так, відомий традиціоналізм фольклору дозволяє йому запозичувати у власної молодшої сестри, літератури, структурно подібне до того, що вона сама позичала в нього, а саме: літературні балади, що наслідували фольклорним, такі ж ліричні пісні, нарації, що нагадують казки не лише оповідною формою “фабулату”, але й образами персонажів, і таке інше. Необхідність враховувати тут також тяжіння носіїв усної традиції до нової інформації, що, зокрема, уможливорює процеси міжнародного фольклорного спілкування.

Запропонована наприкінці XIX – на початку XX ст. “теорія культури, що опускається” (О. Группе, Ж. Бедьє, у нас В. М. Перетц) як теоретичне осмислення явищ впливу літератури на фольклор. Гротескне перебільшення в ній реальних процесів впливу культури фахівців, що обслуговують найвищі кола суспільства, на власне народну. Можливість використання цієї ідеї відкинути при майбутніх, із застосуванням новітніх методів, дослідженнях генези жанру української християнської легенди та псалми. Програми таких студій над думами, вертепом, народною ліричною піснею XVIII–XX ст. з урахуванням певних культурологічних констант, зокрема участі української інтелігенції кінця XVI–XVIII ст. у формуванні цих жанрів. Цікавий і недостатньо досліджений феноменом “олітературення” фольклору – комплекси усних творів про поета (в

українській усній традиції – про царя Давида, про Г. С. Сковороду, про Т. Г. Шевченка) або про пам'ятку літератури (у нас про Псалтир і про “Слово о полку Ігоревім”). Український фольклор про героїв "Слова о полку Ігореве". Пошук глибинного змісту усної традиції про Т.Г. Шевченка.

Феномен кількаразової зміни напрямку при взаємовпливах між фольклором і літературою, названий “зигзагом” або “бумерангом”. Випадки, коли процес відбиття в літературному тексті фольклорного твору, що виник у свій час під літературним впливом, деформується позалітературним (науковим, морально-релігійним тощо) “навантаженням” нового літературного твору. Літературно-фольклорний міф про народження й загибель Христа в Україні, що реконструюється з відлунь та часткових втілень його у втраченому тепер памфлеті XVII ст., у колядці про пошуки Христа Богородицею і в різдвяних віршах XVIII ст., у вертепній драмі та в обробці її, "Іродовій морощі" П. О. Куліша, в документах Кирило-Мефодіївського товариства і в поетичних творах П. Тичини, Б.-І. Антонича, Д. Павличка, М. Руденка. Функціонування цього міфу за тими ж описаними К. Леві-Стросом законами, якими обумовлена екзистенція архаїчних міфів, можливість реконструкції його змісту за "медіальною формулою" французького етнолога: Христос, удруге народившись і загинувши в Україні, виступає як "медіатор", доля котрого дозволяє осягнути месіанське призначення поневоленої України. “Національно-консолідуючого авторського міфу” в інтерпретації О. Забужко.

Література

Основна

1. *Забужко, О.* Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу. – К., 1997. – 144 с.
2. *Нудьга, Г.А.* Пісні українських поетів та їх народні переробки // Пісні та романси українських поетів: У 2 т. – К., 1956. – Т. 1. – С. 3-83.
3. *Росовецький, С.* Міф про народження і загибель Христа в Україні // Ритуально-міфологічний підхід до інтерпретації тексту. Зб. наук. праць. – К.: ІЗМН, 1998. – С. 10–18.
4. *Росовецький, С.* Український фольклор у теоретичному висвітленні. Підручник для університетів. – К., 2008. – С. 550–556.
5. *Росовецький, С.* Фольклорно-літературні зв'язки: Компаративний аспект. – К., 2001. – С. 92–114 .

Додаткова

1. *Стельмах, М.П.* Пісні літературного походження // Українська народна поетична творчість: У 2 т. – К., 1962. – Т. 1. – С. 668–677.

2. *Росовецкий, С. К.* Современный путивльский и новгород-северский фольклор о героях "Слова о полку Игореве": Новые тексты // ТОДРЛ. – 1993. – Т. 48. – С. 64–67.

3. *Stahl, S.K.D.* Studying Folklore and American Literature // Handbook of American Folklore / Ed. by Richard M. Dorson. With an Introduction by W. Edson Richmond. – Bloomington: Indiana University Press, 1983. – P. 422–433.

4. *Шутенко, Ю.* Фольклорна традиція та авторське «Я»: поезія Василя Голобородька. – К., 2007. – 335 с.

Тема 4.

"Слово о полку Ігоревім" та українська усна традиція

(2 г. лекц.)

Проблема міфологізму "Слова". Питання про ідеологічну функцію образів язичницьких богів у пам'ятці (М. Грушевський, Д. Лихачов, Ю. Лотман та ін.). Міфологема Миру-Радощів у "Слові о полку Ігоревім. Втілення в пам'ятці "слав" (І. Жданов) і "голосінь" (Д. Лихачов) як жанрів дружинної поезії. Необхідність нової інтерпретації дружинної поезії Київської Русі, як дружинної пісенності, пов'язаної із загальнонародною. Фрагментарність "Слова о полку Ігоревім" як зовнішній вияв ліричного начала, що реалізувався в несвідомому (або напівсвідомому) наслідуванні аналогічної структури слов'янської архаїчної ліричної пісні. Образ Бояна, його міфологічна сутність та значення для розв'язання питання про специфіку авторства в давньоруській дружинній поезії. Боян – "онук Велеса"? Слов'янська балада про самотню загибель вояка в полі в структурі пам'ятки. Давньоруський дружинний переказ, пісня та християнська легенда про втечу дружинника із степового полону в "Слові". Проблема "Пірогощі". Давньоруські "епічні формули" у "Слові". Мова "Слова".

Література

Основна

1. *Лихачев, Д. С.* "Слово о полку Игореве" и культура его времени. 2-е изд. – Л., 1985.

2. *Лихачев, Д. С.* Княжеские певцы по свидетельству "Слова о полку Игореве" // Труды Отдела древнерусской литературы (далее – ТОДРЛ). – 1985. – Т. 38. – С. 504–505.

3. *Росовецький, С.* Побудова "Слова о полку Ігоревім" і композиція ліричної пісні // Педагог, учений, патріот. Матеріали IV науково-освітнянської конференції, присвяченої М. О. Максимовичу (грудень 1994). – К.: Редакційно-видавничий центр "Київський університет", 1997. – С. 32–37.

4. *Росовецький, С. К.* "Слово о полку Игореве" и дружинная поэзия Киевской Руси. Статья первая // Русистика. Сб. научн. тр. – К., 2001. – Вып. 1. – С. 52–57; Статья вторая // Русистика. Сб. научн. тр. – К., 2002. – Вып. 2. – С. 57–62; Статья третья // Русистика. Сб. научн. тр. – К., 2003. – Вып. 3. – С. 64–69; Статья четвертая // Русистика. Сб. научн. тр. – К.: ", 2004. – Вып. 4. – С. 46–53..

Додаткова

1. *Росовецький, С.* Спадкоємні зв'язки національних словесних культур. – К.: Віпол, 1997. – С. 116–119.

2. *Росовецький, С.* Дружинна балада про самотню смерть воюка в поле як усний прототип одного з фрагментів "Слова о полку Ігоревім" // Пам'ять майбутнього. Зб. наук. праць. – К., 2001. – Вип. 1. – С. 39–47.

Тема 5.

Тарас Шевченко і фольклор

(4 г. лекц)

Загальні проблеми фольклоризму творчості Т. Шевченка. Український фольклор і творчість Шевченка, проблема достовірності результатів порівняння. Глибинні співвідношення цих двох об'єктів. Деякі особливості Шевченкової поезики як відтворення структурних особливостей українського фольклору. Самоповтори Шевченка як часткове втілення в його творчості аналогу фольклорної варіативності. Побудова поетичного циклу в Шевченка та фольклорні чинники її постання.

Загальносвітова "легенда про прикликання співця" в поезії молодого Шевченка. Структурні ознаки сюжету чарівної казки в "Гайдамаках". Проблеми міфологізму Шевченка. Рецепції античної та язичницької міфології в його творчості. Українська християнська легенда в поезії Шевченка ("Іржавець"). Українська демонологія в творах Шевченка. Фольклорний підклад, зокрема втілення жанру "потаємної новини" в поемах "Сон *Комедія*" та "Великий льох". Паремії в творах поета. Шевченко як фольклорист. Реконструкції давньоруського язичницького епосу в поемі "Царі". Елементи реконструкції давнього епосу в Шевченкових перекладах фрагментів «Слова о полку Ігоревім»

Структурна своєрідність та ідеологічне «надзавдання» української усної традиції про Тараса Шевченка. Записи від Шевченка інших фольклористів і проблема його впливу на народну пісенність.

Література

Основна

1. *Правдюк, О.* Шевченко і музичний фольклор України. – К., 1966.
2. *Грабович, Г.* Між словом і схемою (У пошуках Шевченкового тексту) // *Грабович Г.* Шевченко, якого не знаємо (З проблематики символічної автобіографії та сучасної рецепції поета). – К.: Критика, 2000. – С. 137–178.
2. *Росовецький, С.* Легенда про прикликання співця” і рання поезія Т. Шевченка, або Ще про кобзарське у Кобзарі // Шевченкознавчі студії. Зб. наук. праць. – К., Видавничий центр “Київський університет”, 2001. – С. 38–45.
3. *Росовецький, С.* "У неділеньку у святую" Шевченка як фольклористична псевдомістифікація // Шевченкознавчі студії. Зб. наук. праць. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2001. – С. 56–65.
4. *Росовецький, С.* Шевченків "Іржавець" і його фольклорні зв'язки // Шевченкознавчі студії. Зб. наук. праць. – К.: Видавничий центр “Київський університет”, 2006.– Вип. 8. – С. 92–100.
5. *Росовецький, С.* Фольклорно-літературні зв'язки: Компаративний аспект. – К., 2001. – С. 60–61, 203–224.

Додаткова

1. *Комаринець, Т.* Шевченко і народна творчість. – К., 1963.
2. *Івакін, Ю. О.* Шевченко і фольклор // Народна творчість та етнографія. – 1971. – № 2.
3. *Назаренко, М.* Поховання на могилі (Шевченко, якого знали). – К., 2006.
4. *Росовецький, С.* Тарас Шевченко і фольклор. Монографія. – К.: ВГЦ. центр "Київський університет", 2011.

Перелік лекцій

Тема, №	Назва лекції	Кількість Годин

1	Всесвітня література і всесвітній фольклор	1 г.
2	Український фольклор у колі світового і українська література в контексті літератури всесвітньої	1 г.
3	Методологічні та методичні проблеми вивчення фольклоризму літератури (вступна лекція)	2 г.
2	Фольклоризм літератури в компаративному та інтертекстуальному аспекті	2 г.
2	Методика "ідентифікації" та основні напрями її удосконалення	2 г.
3	Фольклор під впливом літератури	2 г.
3	Ускладнені форми фольклорно-літературних контактів	2 г.
4	"Слово о полку Ігоревім" та українська усна традиція	2 г.
5	Фольклоризм Тараса Шевченка. Проблеми міфологізму	2 г.
5	Український традиційний фольклор у поезії Шевченка	2 г.